

Juozas Pikčilingis

Pergalė
1985 Nr. 3

VERTIMO MOKSLŲ DIRVONĄ PLĖSIANT

Kas yra vertimo teorija, kokios jo pagrindinės sąvokos, kokias pakopas apima vertimo procesas — visa tai jau sužinojome skaitydami K. Ambraso-Sasnavos „Vertimo mokslą“, pasirodžiusį prieš šešerius metus. Ir štai laikome rankose to paties autoriaus „Vertimo tyrinėjimus“ — kitą knygą, kuri yra savotiškas anosios tęsinys, tai, kas buvo kalbama anoje, toliau pratęsiama bei įprasminama šitojoje. „Mūsų vertėjų kartos, išvertusios šitiek kaimyninių ir tolimesnių užsienio šalių literatūros kūrinių į lietuvių kalbą, išsimynė daugelį savarankiškų tākų. Susiklostė nemaža praktinių įgūdžių, savitų tradicijų, kurios gana ryškios, tik neištyrinėtos“, — skaitome knygos prafarmėje. Taip, sukaupta didžiulė patirtis! O kokių čia esama tendencijų, ieškojimų ir atradimų, sėkmių ir nesėkmių? Ar ne metas iš to mūsų vertėjų nueito netrumpo kelio „padaryti išvadų“, teorinių apibendrinimų? Tikrai sveikintinas „Vertimo tyrinėjimų“ autoriaus ryžtas ir užmojis imtis šios nelengvos užduoties.

Vertimo analizė, jo tradicija, pragmatika, adaptacija, norma — šif sąvokos, kurios

K. Ambrasas-Sasnava. VERTIMO TYRINĖJIMAI. TRADICIJA. „Mokslas“, Vilnius, 1984, 224 p.

dažnos vertėjų teoretikų ir praktikų lūpose, todėl joms aptarti skiriami pagrindiniai knygos skyriai. Šiuos į visetą jungia grožinės verstinės literatūros analizė tokiu aspektu: „ar bent kur lietuviško vertimo veikloje susidariusi tradicija? Jei ši ryški, gyva, tai ar palaikytina, ar lauzytina ir keistina?“ Todėl neatsitiktinai ir į paantraštę yra patekęs žodis „tradicija“. Jis žymi pagrindinę pačių tyrinėjimų linkmę ir eina darbo dalių jungtimi.

Skaitytojai gali kilti klausimas: ar kartais knygos autorius ne per daug stengiasi teoriškai dalyką grįsti ir per maž tepaliekta vietos konkrečiai verstinės literatūros kūrinio analizei? ar ne per daug atsiriboja nuo konkrečių vertimo variantų, praktinių išvadų? Ir kuriuo keliu jo nueita: lengvesniuoju ar sunkesniuoju?.. O, taip, šiuo antruoju, sunkesniuoju! Kiekvienu keliamuoju aspektu galima parašyti ne vieną darbą, atskirą studiją. Sakykim, apie vertimo tradiciją. Apie tradiciją romano vertimo, epo, poemos, eilėraščių, kitų žanrų, literatūros rūšių. Tačiau „Vertimo tyrinėjimų“ autoriui, patinka mums ar ne, rūpi pati klausimo esmė: iš ko gi susidaro tradicija? Kokie jos sudėtiniai elementai? Pagaliau: kaip ją derėtų apibrėžti? To apibrėžimo ligi šiol lyg ir nebūta. Ir ne tik pas mus, bet ir kitų šalių vertimo teoretikų darbuose. Tverdamas dalyko esmę už ragų, knygos autorius tarsi sako: štai jie, svarbiausieji vertimo tradicijos bruožai. Kūrybiškumas, seno ir naujo santykis, pragmatiškumas, istoriškumas, visuomeniškumas, bendras, kolektyvinis pobūdis, vertinamasis elementas, nacionalinis antspaudas... Va ir turime sukonkretintą vertimo tradicijos nusakymą su nemažu kiekiu paanalizuotų pavyzdžių. Šįkart iš epo: „Kalevo sūnaus“, „Rolando giesmės“, „Karžygio tigro kailiu“, „Kalevalos“, „Odisejos“, „Nibelungų giesmės“, „Hiavatos giesmės“... Tai rimtas akstinas vertėjams, būsimiesiems vertimo tyrinėtojams. Kiek čia spręstinių klausimų, laukiančių atsako hipotezių, kurios teikia daugelį dėkingų progų parodyti įžvalgumą, gebėjimą gretinti, lyginti, apibendrinti.

O vertimo pragmatika! Apie ją lietuvių kalba bemaž dar nieko neturėjome. Ir teoriškai, ir praktiškai tai labai svarbus vertimų nagrinėjimo baras. Savo lyginamuoju svoriu jis visai drąsiai galėjo preferenduoti į kur kas platesnę apimtį, o pati tema — į

pavertimą viso darbo šerdimi. Gerai, kad ir čia, nors kalbėdamas glaudžiai, K. Ambrasas-Sasnava nepašyktėjo pavyzdžių, jų analizės. Beje, į ją, į vertimo pragmatiką, kaip tik galėtų būti nukreiptos mūsų, recenzentų ir šiaip jau vertimo kritikų, akys. O to nėra: leistas į platėlesnes šnekas ta tema ne itin esame linkę.

Vertimo adaptacija yra tarsi svarstyklės, kurias laiko ir kurių lėkšteles įdėmiai seka du komunikacijos dalyviai: vertėjas ir redaktorius. Jiems tenka sverti subtilų, galima sakyti, nepasveriamą dalyką — autoriaus, originalo ir vertimo skaitytojo skonių. Kitaip sakant, jie turi justti šiųjų intelektualinį lygmenį, etinį, estetinį ir išvis kultūrinį akiražį, kad galėtų matyti, iš kur ir ko dera „atimti“, o kur ir ką „pridėti“. Skyrtyje randame ne vieną naują įžvalgią mintį, taiklią pastabą, galinčią padėti vertėjui, redaktoriui. Juk šie neturi nei specialių jiems skirtų vadovėlių, nei specialių žodynų, kitų panašių pagalbininkų. Imkime kad ir ligi šiol pas mus dar niekieno rimčiau bei išsamiau nekludytą dalyką — adaptacijos diferenciaciją pagal skaitytojo amžių, profesiją, jo tipą... Adaptacija skirstoma į vidinę, išorinę, tos atmainos aptariamos. Pavyzdžių ir vėl imta iš įvairių literatūrų, įvairių autorių: F. Kuperio, M. Tveno, O. Suleimenovo, R. Roiano, A. Miuntės, G. F. Lesingo, Stendalio, Dž. Breino, J. V. Getės, Mašado de Asizo, A. Mickevičiaus, Z. P. Sartro ir kitų. Tie pavyzdžiai būdingi, įtikinami.

Vienas didžiausių apimtimi knygos skyrių — „Vertimo norma“. Įvairios su vertimo teorija susijusios sąvokos gali būti aiškinamos ir vienaip, ir kitaip. Vertimo norma šiuo atžvilgiu ne išimtis. Tačiau tuo tarpu galima tiek tepasakyti: tai skyrius, parašytas apgalvotai, teoriškai argumentuotai, nuovokiškai, dalykiškai. Ir, regis, gan originaliai. Vertimo norma — problemiškas dalykas. Apie ją kalbėti nebuvo lengva. Dar nesame galutinai susitarę dėl daugio literatūrinės, arba bendrinės, kalbos, kalbos kultūros, funkcinių kalbos stilių normų, nustatę jų tarpusavio santykių, „kompetencijos“ ribų. O štai jau sulaukėme savito ir blaivaus žodžio apie vertimo normą, kuri, kaip sužinome iš pridėdomos literatūros apžvalgos, kol kas tik nedrąsiai tepradėta kelti bei nusakyti tiek tarybinų, tiek užsienio mokslininkų veikaluose. Tad „Ver-

timo tyrinėjimų“ autoriui — neabejotina prioriteto dalis ir pagiriamasis žodis už drąsų žingsnį. Pradėjęs nuo to, kam reikalinga vertimo norma, jis pirmiausia nurodo, jog šią reikia diferencijuoti žanrinio požiūriu, pabrėžia, kad vertimo „norma — vertimo kritikos pagrindas“. Pats normos apibrėžimas — konkretus, lakoniškas, jis teikiamas apžvelgus vertimo santykį su grožine literatūra, bendrinės kalbos norma, vertimo normos pobūdį ir kriterijus, pasirėmus kitų mokslininkų nuomonėmis, kritiškai jas įvertinus.

Originalių minčių ir konstruktyvių pasiūlymų randame skyriuje „Vertimo bibliografija“. Čia autorius, remdamasis didžiausią Vilniaus, kitų Tarybų Sąjungos bibliotekų darbo patirtimi, dalijasi su skaitytoju mintimis, kaip derėtų tvarkyti bei tobulinti bibliografinių skyrių darbą, kad būtų lengviausia rasti vertimo istorijos, teorijos, praktikos leidinius.

Tebėra aktualūs ir vertimo terminų klausimai. Jų vieta tarp kitų vertimo teorijos sudedamųjų dalių, svarba vertimo procese, darybos sėkmės ir nesėkmės. Apie tai galime pasiskaityti „Vertimo terminijos“ skyriuje.

Ne vieną pastaruosiuose dviejuose skyriuose keliamą mintį jau žinome ir iš anksčiau: iš K. Ambrasas-Sasnavos straipsnių „Kalbos kultūroje“, leidinyje „Мастёрство перевода“ (M., 1977), iš pranešimų mokslinėse konferencijose.

O kur dar vienas skyrius? Tas, kur buvo žadėtas „Naujosiose knygos“ (1983, Nr. 12, p. 16). Čia skaitėme: „Leidinyje K. Ambrasas-Sasnava plačiai apžvelgia mūsų vertimo kritikos darbus nuo seniausių laikų iki šių dienų“. Knygoje, kaip galima numanyti iš informacijos, buvo užsimota supažindinti skaitytoją su principais vertimo kritikos daigais ir, suprantama, su tuo, kaip jie geu-sėjo, augo, vešėjo. Dabar, kai taip apstu vertimo barų, kai jie tokie įvairūs ir taip išplitę, kai leidyklės subūrusios apie save tiek vertėjų ir kai bibliotekose, privačiose knygų lentynose gal trečdali, gal net daugiau vietos užima verstinės knygos, tokia lietuviškosios vertimo kritikos apžvalga būtų buvusi ne iš kelio. Tuo drauge būtų tartas reikalingas žodis, paakinantis, padorinantis tuos, kurie imasi plunksnos vertinti nešimtosios mūsų auklėtinųjų ar globotinių ilgų metų triūsą. Reikia tikėtis, kad

nepoilsą pasirodys trečioji K. Ambrasas-Sasnavos knyga ir kad ten rasime, kas praleista šioje. Ir dar ko ne ko būtų galima ta proga autoriui užsiprašyti. Skyriaus apie vertimo tyrinėjimų kryptis — kaip, kokiais keliais eina mokslininkai, vertimą analizuo-dami, į jį gilindamiesi, jį vertindami. Skyriaus, kur būtų aptariama, kaip vertimo proceso įvairioms pakopoms atsiliepia kalbų sistemų skirtybės — tai, iš kurio kalbos tipo į kurį kitą verčiama (iš sintetinės į sintetinę, iš analitinės... iš izoliacinės, aglutinacinės — į fleksinę ir t. t.). Arba: o kaip elgtis vertėjui, redaktoriui, jeigu tos kalbos stilistiškai pasistūmėjusios į skirtingas puses? Tarkim, viena — į šnekamosios kalbos pusę, kita — į knygines. Arba jeigu funkciniai stiliai vienoje labiau išsiferencijavę ir jų ribos ženklėsnes, kitoje — ne taip labai ir tos ribos gan neryškios. O juk šitaip labai dažnai esti! Bet visa šita — tik užsiprašymas, ne priekaištas, ne.

O kas, kur — mūsų šalyje ir užsienyje — ir ką dirba vertimo teorijos, kritikos ar kaip kitaip su juo susijusiuose mokslo baruose? Tą sužinome iš pabaigoje pridėto literatūros sąrašo, aprėpiančio daugumą penkiolika paskutiniųjų metų. Skaitytojai dėkingi autoriui už trumpas, bet informatyvas vertimo tyrinėtojų spausdintų darbų anotacijas, esančias prie veikalo pavadinimo. Iš šių priedų jau gauname apypilnį vaizdą, kokiomis problemomis bei temomis vertimo teoretikų labiausiai domimasi, kas ir kaip tirama.

Pro skaitytojo akis praėina įspūdinga vienaip ar kitaip kludytų vertėjų plejada. J. Bretkūnas, M. Daukša, S. Slavočinskis, J. Sulcas, V. Ažukalnis-Zagurskis, L. Rėza, S. Daukantas, L. Jucevičius, A. Tatarė... Arba vėl: V. Kudirka, M. Gustaitis, P. Mašiotas, V. Mykolaitis-Putinas, K. Boruta... O kiek į akiražį patekę dabartinių vertėjų! Tų, kurių vertimo tekstais arba mintimis remtasi.

Geru žodžiu galima paminėti ir „Vertimo tyrinėjimų“ kalbą: taisyklinga, sklandu, patrauklu.